

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто питання якості освіти з точки зору формування громадської думки серед студентів як суб'єкта освітнього процесу. Представлено результати дослідження уявлень студентів та викладачів ВНЗ про якість освіти. Зроблено висновок про необхідність підвищення поінформованості студентів про якість освіти та роль наукових досліджень, управління якістю та інноваційний характер сучасної освіти.

Ключові слова: громадська думка, якість освіти, суб'єкт освітнього процесу, фокус-групове дослідження, освітні інновації.

Постановка проблеми. Проблема якості освіти обговорюється в літературі переважно в контексті реформи української освіти і Болонського процесу. Разом з тим, існує соціально-психологічний аспект проблеми, під яким розуміють "особливості відображення цієї проблеми в громадській думці, групових уявленнях суб'єктів освітнього процесу" [2, с. 79]. Більш докладно, це "сукупність групових уявлень педагогів, учнівської і студентської молоді, батьківського загалу, які зумовлюють або потенційно можуть зумовлювати ефективність їх спільної діяльності" [2, с. 80].

У добу глобалізації, технологізації усіх сфер життя, переходу до інформаційного суспільства держава повинна задовольнити потреби особистості та суспільства в отриманні якісної освіти, яка дасть змогу спеціалісту і країні бути конкурентоспроможними на локальному та міжнародному ринках праці. Тому дуже важливо формувати в учасників освітнього процесу чітке бачення й розуміння процесів, які відбуваються в ході модернізації суспільства і освіти. Важливо залучати до реформування освіти не лише педагогів, а й студентський, батьківський загал, а також роботодавців: "Одним з основних зрушень у процесі розвитку системи забезпечення якості є усвідомлення важливості участі в цьому процесі всіх зацікавлених осіб і особливо студентів. Стандарти та рекомендації по забезпеченню якості освіти підкреслюють необхідність участі не тільки студентів, а й роботодавців у процесі оцінювання якості освіти" [4; с. 8].

Дані соціологічних опитувань, в яких вивчалася проблема якості освіти, показують, що уявлення освітян про якість освіти пов'язані перш за все з сумою засвоєних знань та гармонійним розвитком особистості учня (студента). Перше, вже згадуване дослідження соціально-психологічного контексту якості освіти, проводилося Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України на початку вересня 2006 р. Воно охопило майже три тисячі респондентів, які були поділені на підгрупи відповідно до їх позиції в освітньому процесі: працівники освіти, старшокласники загальноосвітніх шкіл, студенти ВНЗ. Опитування показало, що респонденти розуміють "якість освіти" здебільшого через "розвиток учня (студента) як самодостатньої особистості, сформованість його світогляду, моральних переконань" (40,3%). На другому місці за частотою відповідей стоїть "зв'язок знань із життям, здатність застосовувати їх на практиці" (37,9%); на третьому – "високий рівень одержуваних учнями (студентами) знань" (31,9%). Характерно, що за підгрупами відповіді не дуже відрізняються [2].

О.А. Чемерис (2005) провела опитування щодо визначення поняття "якість освіти" серед викладачів Житомирського державного університету. Основні характеристики досліджуваного поняття – це високий рівень знань із навчального предмету, вміння застосувати знання в житті (45%); критерій функціонування освітньої системи (36%); сукупність знань, достатніх для самоосвіти й подальшого навчання (28%). Відповіді викладачів показали, що їхні уявлення про якість освіти зводяться, в основному, до якості результату (студента-випускника); при цьому недостатня увага приділяється якості процесу освіти, педагогічному процесу.

В опитуванні працівників та студентів Національного університету кораблебудування ім. адм. Макарова, в якому взяли участь 206 респондентів (з них 182 студента і 24 викладача), ставилося запитання: "Які механізми є найбільш ефективними для підвищення якості освіти?". Переважна більшість респондентів (79% викладачів та 61% студентів) вважає, що це оновлення механізму фінансового забезпечення освітньої галузі. На другому місці – інтеграція в європейський освітній простір (25% та 21% відповідно). Створення системи моніторингу якості освіти назвали по 17% респондентів [1].

М.М. Слюсаревський слушно зауважує, що громадськість недооцінює відповідність змісту освіти вимогам часу, так само як і чинник управління освітніми процесами, і робить висновок про те, що респонденти індіферентно ставляться до ідей модернізації освіти [2]. З метою подальшого вивчення соціально-психологічних особливостей і визначення напрямків формування громадської думки

освітянської спільноти ми провели соціально-психологічне дослідження групових уявлень та ставлення до проблеми якості освіти серед студентів та викладачів ВНЗ.

Методика та процедура дослідження. У дослідженні було використано кількісні (опитування, анкетування) та якісні методи (фокус-групове дослідження). На першому етапі було проведено дві фокус-групи зі студентами та одну фокус-групу – із викладачами ВНЗ. За результатами аналізу даних фокус-групового дослідження були виявлені параметри оцінки конструкта "якість освіти", які були використані при створенні спеціальної анкети для вивчення сприйняття якості освіти різними підгрупами освітян. На другому етапі проводилося опитування студентів ВНЗ. В опитуванні взяли участь студенти 1-2 курсів (47 осіб, з них 12 чоловіків, 35 жінок), віком від 17 до 20 років (середній вік – 18,6 років).

Результати дослідження. Аналіз фокус-групового дослідження показав, що студенти описують якість освіти переважно в термінах "рівень знань", "практичне їх застосування" та "відповідність потребам ринку праці".

Уявлення про якість освіти викладачів, порівняно зі студентами, характеризується більшою однорідністю та системністю. Більшість учасників розуміє якість освіти як "єдність трьох речей: якості потенціалу студентства, якості навчально-виховного процесу та якості результату". Викладачі вказали на необхідність відбору абітурієнтів, умови навчального процесу (матеріально-технічна база, стандарти підготовки, програми). Щодо якості результату, то центральну роль було відведено таким характеристикам випускника, як професійна компетентність, сформованість творчих здібностей, здатність до саморозвитку. Також було відзначено відповідність змісту освіти потребам суспільства, а також марку вузу в очах громадськості та працевлаштування.

Показниками якості освіти студенти називають легкість адаптації до професії та отримання високооплачуваної роботи. З боку викладачів визначаються не конкретні показники, а критерії якості освіти: це конкурентоздатність та компетентність випускників. Як студенти, так і викладачі насамперед називають тестування найкращою процедурою оцінки якості освіти. Водночас, опитувані викладачі спираються на чітке розуміння сильних сторін та обмежень тестування, формулюють вимоги до тестових процедур, наголошують на необхідності спеціальної процедури оцінки якості освіти для випускників гуманітарних спеціальностей.

Підвищення якості освіти, з точки зору студентів, насамперед криється у змінах змісту, організації навчального процесу, матеріально-технічному забезпеченні. Навчальний процес має бути більш варіативним, практико-орієнтованим, на його змістовне наповнення мають впливати і студенти, і роботодавці. Важливим резервом підвищення якості освіти визначається також вмотивованість та відповідальність самих студентів за результат навчання.

Раніше було проведено аналогічне фокус-групове дослідження серед випускників цього ВНЗ (Щотка, Кушерець, 2012). Зокрема, респондентів просили прорангувати за ступенем значущості перелік компетенцій випускника за стандартами Болонського процесу. Ми порівняли результати цього дослідження з нинішнім: результати виявилися досить подібними, але у 2014 р. на перше місце вийшла "здатність навчатися", а "здатність творчо адаптуватися до змін" перемістилася на друге місце; ще одна компетенція – "загальна культура" – посунулася на п'яте місце (Таблиця 1). Характерно, що такі компетенції, які реально підвищують конкурентоспроможність випускників, як володіння іноземними мовами, інформаційними технологіями та підприємницькими навичками, стабільно посідають останні позиції в рейтингу.

Таблиця 1

Оцінка значущості різних компетенцій за стандартами Болонського процесу

Компетенції	Рангове місце (2012 р.)	Рангове місце (2014 р.)
Здатність творчо адаптуватися до змін	1	2
Загальна культура	2,5	5
Здатність навчатися	2,5	1
Базові компетенції в певній науковій сфері	4	3
Здатність спілкуватися рідною мовою	5	4
Здатність спілкуватися іноземною мовою	6	6
Здатність використовувати цифрові технології	7	7
Підприємницькі навички	8	8

Кількісний аналіз даних, отриманих за допомогою анкети "Якість освіти", показав, що серед показників якості освіти (Таблиця 2) студенти вважають найбільш важливими рівень кваліфікації викладачів, якість навчальних програм та рівень підготовки студентів (як результат). Важливим також виступає рівень матеріально-технічного забезпечення ВНЗ. Характерно, що зв'язок із практикою – як професійні досягнення, і як конкурентоспроможність випускника на ринку праці – знаходиться на кінці списку (восьме та дев'яте місце). Останнє місце у цьому списку посідає наукова діяльність викладачів.

Оцінка значущості показників якості освіти (ранги)

Рівень кваліфікації професорсько-викладацького складу	1
Якість навчальних програм	2
Рівень підготовки студентів	3
Стан матеріально-технічної бази навчального закладу	4
Кількість випускників, які працюють за спеціальністю	5
Рівень впровадження інновацій у навчальному закладі	6
Розвинена інфраструктура навчального закладу	7
Професійні досягнення випускників	8
Конкурентоспроможність випускників на ринку праці	9
Активна наукова діяльність викладачів	10

Щодо ефективності існуючої системи оцінки якості освіти, було з'ясовано, що студенти погано уявляють, про що йде мова. На їхню думку, забезпечення якості освіти здійснюється шляхом акредитації навчального закладу, оцінки досягнень студентів та розробки якісних навчальних планів. Незначна кількість студентів – менше 10% – чула про управління якістю освіти, оцінку академічних програм та оцінку якості викладання (Таблиця 3).

Таблиця 3

Уявлення студентів про забезпечення якості освіти

Що з переліченого нижче робиться у вашому навчальному закладі для забезпечення належної якості освіти?	%
Акредитація навчального закладу	27
Оцінка досягнень у навчанні студентів	23
Розробка якісних навчальних планів	20
Постійний професійний розвиток викладачів	16
Систематична оцінка і стимулювання якості викладання	7
Управління якістю освіти	4
Оцінка академічних програм	3

На питання, що треба зробити для підвищення якості освіти, відповіді студентів розділилися наступним чином. На першому місці стоїть "створення умов, що стимулюють до самостійної пізнавальної діяльності" (31%). На другому – "залучення потенційних роботодавців до оцінювання студентів" (20%). Водночас, заходи, необхідні з точки зору міжнародних стандартів, такі, як акредитація ВНЗ, моніторинг якості, рейтинг ВНЗ, оцінюються студентами досить низько. Такі заходи вважають необхідними від 5% до 12% опитаних (Таблиця 4).

Таблиця 4

Оцінка студентами заходів з підвищення якості освіти*

Що з переліченого нижче треба зробити насамперед, аби підвищити якість вищої освіти?	%
Налагодити тісну взаємодію освіти з наукою	8
Створити спеціалізовані акредитаційні агенції (організації, які розробляють інструментарій та методики оцінки якості)	7
Запровадити постійно діючий моніторинг якості вищої освіти з урахуванням світового, європейського та національного досвіду	10
Посилити відповідальність керівництва навчальних закладів за якість освітніх послуг	5
Частіше проводити перевірки діяльності навчального закладу	8
Удосконалити рейтингову систему оцінювання результатів діяльності ВНЗ як інструменту управління якістю вищої освіти	12
Залучати потенційних роботодавців до оцінювання рівня професійної компетентності студентів	20
Створити умови, які б стимулювали студентів до самостійної пізнавальної діяльності	31

* На це питання можна було давати кілька відповідей

Наступний блок анкети був спрямований на виявлення групових уявлень про характеристики, чинники та інші аспекти, пов'язані з якістю освіти. Студентам пропонувався список тверджень, які характеризують певне ставлення до освіти, нововведень, позиції в житті, доступності освіти (Таблиця 5).

Уявлення студентів про систему та проблеми якості освіти (%)

	Так	Ні	Не знаю
1. Про якість освіти свідчить конкурс абітурієнтів	47	45	8
2. Ознакою якості освіти є міжнародне визнання ВНЗ	70	10	20
3. Залучення студентів до дослідницької роботи підвищує рівень освіти	78	9	13
4. Якість освіти визначається рівнем працевлаштування випускників	63	26	11
5. Якісна вища освіта неможлива без співпраці з академічною наукою	38	16	46
6. Задля підвищення якості освіти потрібно її докорінно реформувати у відповідності до сучасних вимог	59	11	30
7. Повернення до класичних радянських традицій сприятиме підвищенню рівня освіти	20	70	10
8. Якщо я маю власну думку, мені завжди хочеться дізнатися, що з цього приводу думають інші	63	33	4
9. Мені не потрібно радитися з іншими, якщо я маю чітке уявлення про предмет	56	26	18
10. Я хочу дізнатися, що думають мої колеги / друзі, перш ніж прийняти якийсь нововведення	65	22	13
11. Я завжди знаходжу щось нове, цікаве і першим випробую його	28	44	28
12. Освіта повинна орієнтуватися на загальний розвиток людини	78	13	9
13. Якісна освіта потребує здобуття конкретних професійних умінь	85	11	4
14. Освіта повинна навчити вчитися впродовж усього життя	80	11	9
15. Після отримання диплому випускник має бути затребуваний будь-де у світі	67	18	15
16. Академічна успішність часто не відповідає справжньому рівню отриманих знань	72	8	20
17. Якість освіти можна оцінити тільки через тривалий період часу	48	30	22
18. Якісна освіта неможлива без відповідної матеріально-технічної бази	67	17	16
19. Рівень мого власного добробуту залежить насамперед від мене, а не від соціально-економічної ситуації в державі.	67	24	9
20. Життя людини значно більшою мірою визначається зовнішніми обставинами, ніж її власними зусиллями	28	50	22
21. Аби відстояти власні інтереси та права, за них необхідно боротися	87	4	9
22. Потрібно вміти пристосовуватися до реальності, а не витратити сили на боротьбу з нею	52	35	13
23. Для мене та членів моєї родини якісна освіта не є доступною	22	67	11
24. Якісні освітні послуги є цілком доступними для мене та членів моєї родини	72	15	13

За результатами опитування найбільша частка студентів вважає, що якісна освіта потребує здобуття професійних умінь (85%); освіта повинна навчити вчитися протягом життя (80%). Також переважна більшість респондентів вважає ознаками якісної освіти її міжнародне визнання (70%) та дослідницьку роботу студентів (78%). Погоджуються, що академічна успішність не є показником рівня знань, 72% опитаних, і 70% вважають, що повернення до радянської системи не сприятиме підвищенню рівня якості освіти.

Амбівалентною виявилася думка студентів щодо престижності навчального закладу ("Про якість освіти свідчить конкурс абітурієнтів"): 47% опитаних погоджуються з цим, 45% – не погоджуються. Також сумніви викликало твердження "Якість освіти можна оцінити тільки через тривалий період часу": 48% опитаних погодилися з ним, 30% не погодилися і 22% не визначилися. Амбівалентним виявилось уявлення про спрямування освіти: 78% вважають, що освіта повинна орієнтуватися на загальний розвиток людини і водночас 85% опитаних вважають, що якісна освіта потребує здобуття конкретних професійних умінь.

Найбільш невизначеною є оцінка студентами необхідності зв'язку освіти з академічною наукою: 38% респондентів відповіли ствердно, 16% заперечили, а 46% не змогли визначитися.

У сфері життєвої позиції 87% респондентів вважають, що за свої права треба боротися. Водночас, з протилежним твердженням "Потрібно вміти пристосовуватися до реальності, а не витратити сили на боротьбу з нею" погодилися 52% респондентів. Таким чином, тут присутня амбівалентність на рівні індивідуальних суджень. Також 67% респондентів вважають, що рівень добробуту людини залежить від її активності, тоді як 28% вважають вирішальними зовнішні обставини, а 50% з цим не згодні. Якісну освіту вважають доступною для себе 72% респондентів, що підтверджується негативною відповіддю на протилежне твердження (67%).

Висновки. За результатами фокус-групового дослідження студенти розуміють якість освіти переважно у термінах "рівень знань", "практичне їх застосування" та "відповідність потребам ринку праці". У викладачів більш системне та комплексне уявлення про якість освіти як якість умов, процесу та результату.

Результати опитування студентів показали, що вони пов'язують якість освіти з сумою отриманих знань, орієнтовані на їх практичне застосування та отримання високооплачуваної роботи. Але водночас студенти недооцінюють зв'язок освіти з формуванням компетенцій, які підвищують конкурентоспроможність випускників (володіння іноземними мовами, інформаційними технологіями та підприємницькими навичками).

Найбільш важливими показниками якості освіти виступають рівень кваліфікації викладачів, якість навчальних програм та рівень підготовки студентів (як результат). Також показово, що найменш важливим виявився зв'язок з практикою: професійні досягнення і конкурентоспроможність випускника на ринку праці.

В уявленні студентів відсутній зв'язок якісної освіти з наукою, з академічною діяльністю викладачів. Майже нічого не знають студенти про управління якістю освіти, моніторинг якості та інші сучасні інструменти. Отже, необхідно спрямувати роботу по підвищенню поінформованості студентів щодо якості освіти в таких напрямках: роль академічної науки, управління якістю освіти, інноваційний варіативний характер сучасної освіти.

Використані джерела

1. Підсумки соціологічного опитування з питань реформування вищої освіти України. 2008 // [електронний ресурс] Режим доступу: http://oldlib.nuos.edu.ua/files/Soc_dosl_01.pdf
2. Слюсаревський М.М. Проблеми якості освіти: соціально-психологічний контекст / М.М. Слюсаревський // Соціальна психологія. – 2007. – №1. – С. 79-88.
3. Чемерис О.А. Якість освіти як загальна тенденція європейської інтеграції / О.А. Чемерис // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – Вип. 25. – С. 219-221.
4. Чужиков В., Антонюк Л. Соціальні наслідки євроінтеграції України. 2012 // [електронний ресурс] Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09543.pdf>
5. Щотка О.П. Якість педагогічної освіти в оцінках випускників та їх роботодавців / О.П. Щотка, Т.В. Кущерець // Соціологічні студії. – 2012. – Вип. 1. – С. 97-100.

Ivanchenko S.M., Shchotka O.P.

SOCIAL PSYCHOLOGICAL STUDY OF QUALITY OF HIGHER EDUCATION

The issue of Quality of Education (QE) is discussed from the prospect of Public Opinion formation in the Subjects of Education Process. Social psychological specifics of QE is considered as a group perception of teachers, students, parents that form their group attitude towards modernisation of education. Social psychological study of group opinion on quality of higher education in university students and teachers was aimed at searching ways of shaping public opinion on educational reforms. The study included two parts: qualitative and quantitative ones. Focus-groups were used for collecting information from students and teachers and developing the questionnaire "Quality of Education". Then the group of undergraduate students (N=47, 12 male, 35 female, age 17-20) administered the questionnaire. The results demonstrate that students perceive QE in terms of amount of knowledge, practical use of knowledge, and access to a prestigious job. At the same time, students underestimate relevant competencies (competence in foreign languages, information technologies, and business skills). The most important characteristics of QE are level of teachers' qualification, quality of academic programmes, and academic progress of students. Again, the practical relevance is found to be less important: professional development and competitiveness at job market are at the bottom of the list. The most prominent finding is the lack of connection between quality education and academic research; students are not aware of QE management and monitoring. It is concluded that there is a need to improve knowledge on quality of education and the role of research, quality management, and innovative character of modern education.

Key words: *Public Opinion, Quality of Education, Subject of Education Process, Focus-Group, Innovative Education.*

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015 року